

GJRJ070003542025	ફરિયાદ રજૂ થયા તારીખ	૦૧/૦૩/૨૦૨૫
	ફરિયાદ દાખલ તારીખ	૦૧/૦૩/૨૦૨૫
	ફરિયાદ નિકાલ થયા તારીખ	૦૮/૦૬/૨૦૨૬
	અવધિ	વર્ષ માસ દિવસ ૦૧ ૦૩ ૦૭

મહે.ઉપલેટાના જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ સાહેબની કોર્ટમાં,
મુ.ઉપલેટા, જિ.રાજકોટ.

ફોજદારી કેસ નંબર:-૨૯૭/૨૦૨૫.

આંક:-૩૨

ફરિયાદી:- કાર્તિકભાઈ અરવિંદભાઈ નંદાણીયા
રહે.નંદકિશોર પાન, મ્યુનિ.કોલેજના ગ્રાઉન્ડ સામે,
કાળાનાલા પાસે, ઉપલેટા, જિ.રાજકોટ.

//વિરુદ્ધ//

આરોપી:- વિજય બાબુલાલ વાઢિયા
રહે.ચોગેશ્વર નગર,ઉપલેટા, જિ.રાજકોટ.

ગુનો:- નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબ.

ફરિયાદપક્ષે વિદ્વાન વકીલશ્રી ડી.આર.મારડીયા.

આરોપીપક્ષે વિદ્વાન વકીલશ્રી બી.ડી.મેકમહૂ.

//ચુકાદો//

(૧) ફરિયાદપક્ષના કેસની ટૂંકમાં હકીકત એવી છે કે, આ કામના ફરિયાદી મુકામે રહે છે અને વેપાર કરે છે. જ્યારે આ કામના આરોપી પણ ઉપલેટા મુકામે રહે છે અને મજૂરી કામ કરે છે. જેથી ફરિયાદી તથા આરોપી ઉપલેટા મુકામે અવાર નવાર મળતા હોય જેથી એકબીજાની સાથે મિત્રતાના સંબંધો અસ્તિત્વમાં આવેલા.આ કામના આરોપીને અંગત ઉપયોગાર્થે અચાનક નાણાંની જરૂરત

પડતા આરોપીએ ફરિયાદી પાસેથી ચાર પાંચ પહેલા ૩.૭૦,૦૦૦/- હાથ ઉછીના લીધેલ અને કહેલ કે આ રકમ હું તમોને ચાર-પાંચ માસમાં પરત આપી દઈશ એવી ખાત્રી, વચન અને વિશ્વાસ આપેલા. જેથી ચાર પાંચ માસ બાદ તે રકમની ફરિયાદીએ આરોપી પાસે માંગણી કરતા આરોપીએ ૩.૭૦,૦૦૦/- નો બેંક ઓફ બરોડા-ઉપલેટા શાખાનો ચેક નં.૦૦૦૦૧૫, તા.૦૫/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજનો ચેક લખી આપેલ. ત્યારબાદ ફરિયાદીએ ઉપરોક્ત આરોપીએ લખી આપેલ ચેક વટાવવા માટે એચ.ડી.એફ.સી. બેન્ક ઉપલેટા શાખામાં તા.૦૫/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજ વટાવવા માટે રજૂ કરતાં અને કલીયરીંગમાં જતા પ્રોસેસીંગમાં જતાં "ફંડ્સ ઇનસફીશીયન્ટ" હોવાના કારણોસર વિના વસુલાતે પરત ફરેલ અને તેની જાણ એચ.ડી.એફ.સી. બેન્ક ઉપલેટા શાખાએ તા.૦૬/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજના ચેક રીટર્ન મેમો સાથે ફરિયાદીને જાણ કરેલ. જેથી ફરિયાદીએ આરોપીને તા.૦૮/૦૨/૨૦૨૫ના રોજ ફરિયાદીના વકીલશ્રી મારફત રજિ.એ.ડી.થી ચેકમાં લખેલ રકમની માંગણી કરતી નોટિસ આપેલ. જે નોટિસ આરોપીએ જાણી જોઈને ના સ્વીકારતા હોય પરતના શેરા સાથે તા.૧૧/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજ પરત ફરેલ. ઉપરોક્ત વિગતે આરોપીએ ફરિયાદીની કાયદેસરની લેણી રકમ પેટે ચેક લખી આપેલ હોય અને બેન્કમાં રજૂ થયેથી ચેકમાં લખેલ રકમ પુરેપુરી ચુકવાઈ જવાની ખાત્રી અને વિશ્વાસ આપી ચેક લખી આપેલ હોય જે ચેક બેન્કમાં રજૂ કરતા "ફંડ્સ ઇનસફીશીયન્ટ" હોવાના કારણસર ચેક વિના વસુલાતે રીટર્ન થયેલ હોય તેથી આરોપીને મુદ્દત હરોળમાં "ડિમાન્ડ નોટિસ" આપેલ હોય છતાં આરોપીએ મુદ્દત હરોળમાં ચેકમાં લખેલ રકમ ચૂકવી આપેલ ન હોય આરોપીએ ધી નેગોશીયેલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયે ગુનો કરેલ છે.

ઉપરોક્ત ફરિયાદ લાવી ફરિયાદીએ અરજ કરેલ છે કે,

આ કામના આરોપીએ ફરિયાદીના લેણા નાણાં અંગે લખી આપેલ ચેક "અપુરતું ભંડોળ" હોવાના કારણોસર પરત ફરેલ હોય અને

ફરિયાદીને નાણાં વસૂલ આપેલ ન હોય આરોપીએ ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબનો ગુનો કરેલ હોય આરોપી સામે જરૂરી પ્રોસેસ કાઢી કાર્યવાહી કરવા તથા આરોપીને સખત સજા કરવા તથા ઉંચી રકમનો દંડ ફરમાવવા તથા ફરિયાદીને વળતર અપાવવા નમ્ર અરજ કરેલ છે.

- (૨) ફરિયાદીની હાલની ફરિયાદ દાખલ થતાં ફરિયાદીનું વેરિફિકેશન લઈ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ-૨૦૨ મુજબ ફરિયાદ રજિસ્ટરે લેવાનો પણ આદેશ કરેલ છે.
- (૩) ત્યારબાદ આરોપીને સમન્સ બજતા આરોપી અત્રેની અદાલત સમક્ષ હાજર થતાં તેઓને ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ-૨૦૭ મુજબ ફરિયાદ અને તેની સાથેના પેપર્સની નકલો પુરી પાડ્યા બાદ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ-૨૫૧ મુજબ આંક-૧૦થી પ્લી લીધેલ અને આરોપીએ ગુનાનો ઈનકાર કરતાં કેસની ન્યાયિક કાર્યવાહી આગળ ચલાવવામાં આવેલ છે.
- (૪) સદરહુ કામે ફરિયાદપક્ષ તરફે નીચે મુજબનો મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ થયેલ છે.

મૌખિક પુરાવાઓ.

ક્રમ	વિગત	આંક
૧.	ફરિયાદીનું સરતપાસનું સોગંદનામું.	૦૫

દસ્તાવેજી પુરાવાઓ

ક્રમ	વિગત	આંક
૧.	બેન્ક ઓફ બરોડાનો ચેક નં.૦૦૦૦૧૫	ટે.૧૪
૨.	ચેક બેન્કમાં જમા કરાવ્યાની કાઉન્ટર સ્લીપ	ટે.૧૫
૩.	રીટર્ન મેમો.	ટે.૧૬
૪.	કાનૂની નોટિસની ઓફિસ કોપી.	ટે.૧૭
૫.	નોટિસ રજિસ્ટ્રાર એ.ડી. કર્યાની રિસિપ્ટ.	ટે.૧૮

૬.	નોટીસનું પરત ફરેલ બંધ કવર	ટે.૧૯

(૪.૧) સદરહુ કામે આરોપીપક્ષ તરફે નીચે મુજબનો દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ થયેલ છે.

ક્રમ	વિગત	આંક
૧.	બેન્ક સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરવાની પુરસીસ	૨૯

(૫) આ કામે રેકર્ડ ઉપરનો પુરાવો ધ્યાને લેતાં આરોપીનું ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ-૩૧૩ મુજબ વિશેષ નિવેદન લેવામાં આવતાં, આરોપીએ, ફરિયાદીના પુરાવાનો ઈનકાર કરેલ છે અને વિશેષમાં જણાવેલ છે કે, તેઓ નિર્દોષ છે. તેઓએ માત્ર કોરો ચેક જ સહી કરીને આપેલ. તેનો તેઓએ દુરુપયોગ કરેલ છે.

(૬) ત્યારબાદ ફરિયાદીના વિદ્વાન વકીલશ્રીએ મૌખિક દલીલ કરી એવી રજુઆત કરેલ છે કે, આ કામના આરોપીએ કાયદેસરના લેણાં પેટે ફરિયાદીને સહી કરીને ચેક આપેલ છે અને આરોપીએ દલીલના સ્ટેજ પર આંક-૨૯ થી સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરેલ છે. જે આરોપીના પત્ની પાસેથી અલગથી લેવાના થતા હતા તેના સ્ટેટમેન્ટ છે. તેમજ આરોપીએ વિશેષ નિવેદનમાં રકમ રૂ.૪૦,૦૦૦/- લીધેલ છે તેવું સ્પેશીફિક દર્શાવેલ છે. પરંતુ ખરી હકીકતે, રૂ.૭૦,૦૦૦/- લીધેલા છે. તેમજ આરોપીના વિદ્વાન વકીલશ્રીએ મૌખિક દલીલો કરી એવી રજુઆત કરેલ છે કે, સને ૨૦૨૪ માં આરોપીએ ફરિયાદી પાસેથી રૂ.૪૦,૦૦૦/- લીધેલ. જે અંગેની સિક્યુરીટી પેટે આરોપીએ ફરિયાદીને ચેક આપેલા. તા.૦૬/૧૨/૨૦૨૪ થી તા.૦૧/૦૨/૨૦૨૫ સુધીમાં ફરિયાદીના કહેવા મુજબ વ્યાજ સાથે રૂ.૭૦,૦૦૦/- ચુકવેલા છે. જે અંગે આંક-૨૯ ની પુરસીસ સાથે બેન્ક સ્ટેટમેન્ટ રજુ કરેલ છે. તેમજ વિશેષ નિવેદનમાં પણ બચાવ લીધેલ છે કે રૂ.૭૦,૦૦૦/- ફરિયાદીને આરોપીએ આપેલ છે.

- (૭) સદરહુ કેસના આખરી નિર્ણય સાં મારી સમક્ષ નીચે મુજબના મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થાય છે.

મુદ્દા નં.૧ શું ફરિયાદપક્ષ નિઃશંકપણે પુરવાર કરે છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરિયાદીને લખી આપેલ બેન્ક ઓફ બરોડા, ઉપલેટા શાખાનો આરોપીનો ખાતાનો ચેક નં.૦૦૦૦૧૫ તા.૦૫/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજનો રૂ.૭૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા સીતેર હજાર પુરા) નો ચેક વટાવવા માટે એચ.ડી.એફ.સી. બેન્ક, ઉપલેટા શાખામાં તા.૦૫/૦૨/૨૦૨૫ના રોજ વટાવવા માટે નાખતા જે બન્ને ચેક કલિયરીંગમાં જતાં આરોપીના ખાતા "ફંડસ ઈનસફીશીયન્ટ"ના શેરા સાથે તા.૦૬/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજ વગર વસુલાતે પરત ફરેલ. જેથી ફરિયાદીએ આરોપીને તા.૦૮/૦૨/૨૦૨૫ના રોજ રજિસ્ટર એ.ડી.થી ચેકમાં લખેલ રકમની માંગણી કરતી નોટિસ આપેલ જે નોટિસ માલિક જાણી જોઈને ના સ્વીકારતા હોય પરતના શેરા સાથે પરત ફરેલ હોય આમ, આજદિન સુધી આ કામના આરોપીએ ફરિયાદીની લેણી રકમ ચુકવેલ ન આપી, આરોપીએ જેથી આરોપીએ ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબનો શિક્ષાને પાત્ર ગુનો કરેલ છે?

મુદ્દા નં.૨ શું આખરી હુકમ?

- (૮) ઉપરોક્ત મુદ્દાઓના મારા નિર્ણયો નીચે મુજબ છે.

મુદ્દા નં.૧ હકારમાં.

મુદ્દા નં.૨ આખરી હુકમ મુજબ.

- (૯) ઉપરોક્ત મુદ્દાઓના મારા નિર્ણયોના કારણો નીચે મુજબ છે.

//કારણો//

મુદ્દા નં.૧, ૨:-

(૧૦) સદર કામે ફરિયાદપક્ષે રજુ થયેલ પુરાવાઓ ફરિયાદપક્ષે પુરવાર કરેલ હોઈ ટે.આંક-૧૪ થી ટે.આંક-૧૯ સુધી રજુ દસ્તાવેજોને આથી આંક-૧૪ થી આંક-૧૯ તરીકે વંચાણે લેવા હુકમ કરવામાં આવે છે.

(૧૧) ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ના આવશ્યક તત્વો તથા કલમ- ૧૧૮ તથા કલમ-૧૩૯નું પ્રિઝ્મશન:-

ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૮ની કલમ:-

ખાતામાં ``અપુરતા ભંડોળ`` વગેરેને કારણે ચેકનો અસ્વીકાર સમગ્ર રીતે અથવા અંશતઃ કોઈપણ દેવું કે અન્ય જવાબદારી અદા કરવા માટે કોઈ વ્યક્તિ પોતે નિભાવતી હોય તેવા ખાતા ઉપરનો ચેક એ ખાતામાંથી બીજા વ્યક્તિને નાણાંની ચુકવણી કરવા માટે બેન્કરને લખે અને એવા ચેકની ચુકવણી કર્યા વિના બેન્ક એ પરત કરે, કારણ કે, એ ખાતામાંથી જમા રકમ ચેકના સ્વીકાર માટે અપુરતી છે અથવા તો બેન્ક સાથે સમજુતીની કરેલી વ્યવસ્થા કર્યા મુજબ ચેકની રકમ એ રકમ કરતા વધારે છે ત્યારે આવી વ્યક્તિએ ગુનો કર્યો ગણાશે અને આ કારણની કોઈ અન્ય જોગવાઈઓનો બાધ ન આવે તેને બે વર્ષ સુધીની કેદની શિક્ષા જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. પરંતુ, એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે,

(એ) જ્યાં સુધી, ચેક લખ્યાની તારીખથી છ માસ અથવા તો તે કાયદા માન્ય હોય તે મુદ્દત એ બેમાંથી જે વહેલી હોય તે મુદ્દતમાં તેવો ચેક બેન્કમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હોય.

(બી) જ્યાં સુધી, તે ચેકનો પેઈ અથવા યથાક્રમ ધારક, જેમ હોય તેમ, તે ચેક વાણચુકવ્યો પરત આવ્યાની બેન્ક તરફથી તેને માહિતી મળ્યાના ત્રીસ દિવસોની અંદર તે ચેક લખનારને લેખિત નોટિસ આપીને તેવી રકમની ચુકવણીની માંગણી કરે નહિ અને

- (સી) જ્યાં સુધી એવો ચેક લખનાર, ચેકના નાણાં લેનાર પેઈને અથવા તો ચેકમાં યથાનુક્રમ ધારકને જેમ હોય તેમ, ઉપરોક્ત નોટિસ મળ્યાના પંદર દિવસમાં એ રકમની ચુકવણી કરવામાં નિષ્ફળ જાય નહિ ત્યાં સુધી કલમમાનું કશું જ લાગું પડશે નહિ.

સ્પષ્ટીકરણ:-

આ કલમના હેતુ માટે દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી એટલે કાયદેસર રીતે જેનો અમલ કરાવી શકાય તેવું દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી એવો થાય છે.

ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૯૮૧ની કલમ-૧૪૨:-

ગુનાની નોંધ લેવા બાબતે:-

સને:-૧૯૭૩ (૨ ઓફ ૧૯૭૪) ભારતીય ફોજદારી ધારામાં ગમે તે સમાવેશ હોય તેમ હતાં.

- (૧) ચેકની ધારણકર્તાની તરફેણમાં ચુકવણી થાય છે તેવી વ્યક્તિની લેખિત ફરિયાદ વગર આ કાયદાની કલમ-૧૩૮ અન્વયે સજા પાત્ર ગુનાને કોર્ટ ક્યાનમાં લેશે નહિ.
- (૨) આ કાયદાની કલમ-૧૩૮(૩) હેઠળ ઉત્પન્ન થતાં, ફરિયાદીના કારણથી એક મહિનામાં આવી ફરિયાદ ન્યાયાલયમાં કરવામાં આવી ન હોય, "જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે, ફરિયાદની નોંધ અદાલત દ્વારા નક્કી કરેલ સમય પછી પણ લઈ શકાશે. જો ફરિયાદી અદાલતને સંતોષ આપે કે આવા સમયમાં ફરિયાદ ન કરવા માટે તેને પુરતું કારણ હતું."
- (૩) આ કાયદાની કલમ-૧૩૮ અન્વયે સજાપાત્ર કોઈપણ ગુનાની ટ્રાયલ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ કે ફર્સ્ટ ક્લાસ મેજિસ્ટ્રેટ સિવાયના દરજ્જાથી નીચેના કોઈપણ દરજ્જાની અદાલત પગલા લઈ શકશે નહિ.
- (૪) પરત થયેલ ચેક માટે એક જ વખત ગુનાની કોગ્રીજન્સ લઈ શકાય. પાવર ઓફ એટર્નીની રૂએ આપેલ ચેક પરત થાય

તો પણ પાવર ઓફ એટની ધારક કુલમુખત્યાર ઉપર ફરિયાદ કરી શકાય. અથવા કુલમુખત્યારની ગેરહાજરીમાં કુલમુખત્યારનામું આપનાર સામે ફરિયાદ થઈ શકે. આમ, ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૮નો ગુનો જોઈએ તો તેના તત્વો નીચે મુજબ છે.

- (પ) નોટિસ મળ્યાના ૧૫ દિવસમાં આરોપી ચેકની રકમ ચુકવણી કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ હોવો જોઈએ.
- (ફ) દેવું કે જવાબદારી કાયદેસર રીતે અમલ કરાવી શકાય તેવી હોવી જોઈએ.

આમ, ઉપરોક્ત તમામ તત્વો સાબિત કરવામાં ફરિયાદપક્ષ સફળ થાય તો જ ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૮ અન્વયે આરોપીને દોષિત ઠરાવી શકાય.

- (૧૧.૧) આ તબક્કે નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા, **ROHITBHAI JIVANLAL PATEL Versus STATE OF GUJARAT AND ANR.,[2019]3 Supreme 662** ના ચુકાદામાં ઠરાવેલ સિદ્ધાંત ધ્યાને લઈએ તો આરોપીએ શક્યતાની પ્રબળતા અન્વયેની હકીકતો રેકર્ડ ઉપર લાવવી જરૂરી છે, કે જેનાથી કહેવાતો વ્યવહાર અસ્તિત્વમાં ન હોવાની તેમજ સામાન્ય માણસ જે તે સંજોગોમાં વ્યવહારોનું અસ્તિત્વ ન હોવાની હકીકત માને તેવી હકીકત આરોપીએ રેકર્ડ ઉપર લાવવી જરૂરી છે. વધુમાં ફરિયાદપક્ષે કેસની હકીકતોનો માત્ર ઈન્કાર કરવાથી બચાવપક્ષ ઉપર રહેલ પુરાવાના બોજામાંથી મુક્તિ મેળવી શકાતી નથી તેમ ઠરાવેલ છે. વધુમાં આરોપી દ્વારા ચેક ઉપરની સહિનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તે સમયે ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયેનું અનુમાન અમલમાં આવે અને આરોપી દ્વારા ચેકએ કાયદેસરનું દેવું કે જવાબદારી પેટે આપેલ નથી તે પુરવાર કરવાનો બોજો આરોપી ઉપર રહેલો છે તેવું નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા, **RANGAPPA Versus SHRI MOHAN, AIR 2010 SC 1898** ના ચુકાદામાં

પ્રસ્થાપિત કરેલ છે. વધુમાં નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટના **Kumar Export Versus Sharma Carpets, 2008 (0) AIJEL_SC 42685** તથા **Hiten P. Dalal Versus Bratindranath Banerjee, (2001) 6 SCC 16** તથા **K. N. Beena Versus Muniyappan and others AIR 2001 SC 2895** તથા **M/s. Kalamani Tex & ANR Versus P. Balasubramanian, 2021 (1) DCR 625** ના ચુકાદાઓમાં તેવો સિદ્ધાંત પ્રસ્થાપિત કરેલ છે.

(૧૧.૨) વધુમાં નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ ના **Asp Forex Service Pvt. Ltd. Versus Shakti International Fashion Linkers, 2020 (0) AIJEL-SC 65765**, તથા **T. P. Murugan Versus Boja, 2018 (0) AIJEL-SC 62547** ના ચુકાદાઓમાં કરાવેલ છે કે આરોપી દ્વારા ચેક ઇસ્યુ કર્યા અંગે અને તેમાં તેઓ ની સહી હોવાની હકીકત સ્વીકારવામાં આવે તે સમયે ધી નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૯ તે સમયે ફરિયાદીની તરફેણમાં તે ચેક કાયદેસરના લેણા અથવા જવાબદારી પેટે આપવામાં આવેલ છે તેવું અનુમાન કરવાનું છે અને તે બાદ આરોપીએ પુરાવા દ્વારા તે અનુમાન નું ખંડન કરવા અંગે સિદ્ધાંત પ્રસ્થાપિત કરેલ છે.

(૧૧.૩) વધુમાં, ધી નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૯ અન્વયેનો ખંડનાત્મક પુરાવો રજૂ કરવા માટે આરોપીએ જાતે સાહેદના પાંજરામાં આવવું જરૂરી નથી પરંતુ રેકર્ડ ઉપર રજૂ થયેલ ફરિયાદપક્ષના પુરાવા આધારે પણ પોતાના બોજામાંથી મુકિત મેળવી શકે છે તેવું નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા, **2008 AIR SC 1325, KRISHNA JANARDHAN BHAT Versus DATTATRAYA G. HEGDE** ના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ છે. વધુમાં જ્યાં સુધી આરોપી વિરૂદ્ધ કરવામાં આવેલ અનુમાન અંગે સબળ તેમજ ખાતરીપૂર્વકનો પુરાવો રજૂ કરી તેવા અનુમાનનું ખંડન ન કરે ત્યાં સુધી ઇસ્યુ કરવામાં આવેલ ચેક કાયદેસરના લેણા તેમજ જવાબદારી પેટે આપેલ હોવા અંગે અનુમાન કરવાનું છે તેવું નામદાર ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા **2006 (1) G L H 530, Girishbhai**

Natvarbhai Patel Versus State of Gujarat and Anr. ના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ છે. આરોપી દ્વારા ફરિયાદપક્ષના કેસમાં માત્ર શક્યતાની પ્રબળતા દર્શાવવાની છે અને તે માટેનો પુરાવો કે હકીકતો રેકર્ડ ઉપર રજૂ કરે અને પ્રાથમિક પુરાવાથી પુરાવાર કરે તો ફરિયાદીએ તેઓના કેસની હકીકતો વ્યાજબી શંકાથી પર પુરવાર કરવી જરૂરી છે. સદરહું પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતો ધ્યાને લઈ રેકર્ડ ઉપર રજૂ થયેલ પુરાવાથી આરોપી પોતાના પુરાવાના બોજામાંથી મુક્તિ મેળવી શકે છે કે કેમ? તે નક્કી કરવું જરૂરી છે.

- (૧૨) જો ફરિયાદી ઉપરોક્ત તમામ આવશ્યક તત્વો પુરવાર કરવામાં સફળ નિવડતા હોય ત્યારે ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૧૮(એ) તથા કલમ-૧૩૯ અનુસાર ફરિયાદીની તરફેણમાં અનુમાનો કરી શકાય તેવી જોગવાઈ છે. ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૧૮(એ)ની જોગવાઈ અનુસાર જ્યાં સુધી વિરુદ્ધનું સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી દરેક વટાઉખત અવેજના માટે કરી આપ્યાનું માની લેવામાં આવશે. તે જ રીતે ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૯ની જોગવાઈ વંચાણે લેવામાં આવે તો વિરુદ્ધની હકીકત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી-અનુમાન કરવામાં આવશે કે ચેકના ધારણકર્તાએ તે ચેક ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ની જોગવાઈ અનુસાર તેમના કાયદેસરના દેવા અથવા જવાબદારીની અશત: અથવા પૂર્ણ ચુકવણી માટે મેળવવામાં આવેલ હશે. ઉપરોક્ત બંને કલમ હેઠળ ફરિયાદીની તરફેણમાં અનુમાન થઈ શકે પરંતુ બંને જોગવાઈમાં “વિરુદ્ધનું સાબિત ના થાય તો” તેવા શબ્દો પ્રયોજવામાં આવેલ છે. એટલે કે આ બંને અનુમાનો ખંડિત થઈ શકે તે પ્રકારેના અનુમાનો છે. વિરુદ્ધનું પુરવાર ના થાય તે શબ્દોના અર્થઘટન અનુસાર અનુમાનનું ખંડન સચોટ પુરાવાથી કરવાનું રહે છે અને આવું અનુમાન ખંડન કરવાનો બોજો આરોપીના શીરે રહે છે.

- (૧૩) ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ મુજબ ફરિયાદ પક્ષે એ હકીકત પ્રસ્થાપિત કરવાની છે કે ચેક લખ્યાની તારીખથી ત્રણ માસ અથવા ચોક્કસ સમય મર્યાદામાં એ બેમાંથી જે વહેલું હોય તે મુદ્દતમાં તેણે રજૂ કર્યો હતો. આ ચેક પોતાના ખાતામાં ભર્યેથી અને પરત આવ્યેથી ૩૦ દિવસમાં તેણે ચેક લખનારને નોટિસ આપી હતી અને આવી નોટિસ બજવા છતાં પંદર દિવસમાં રકમ ચુકવવામાં ચેક લખનાર નિષ્ફળ ગયા બાદ ૩૦ દિવસમાં ફરિયાદીએ ફરિયાદ દાખલ કરેલ હતી. સાથે સાથે એ પણ પ્રસ્થાપિત કર્યું પડે કે આવો ચેક કાયદેસરની જવાબદારી અદા કરવા લખેલ હતો. જે અનુસંધાને ફરિયાદપક્ષ તરફથી રજૂ થયેલ પુરાવો જોવામાં આવે તો, ફરિયાદીએ આ કામે આંક-૧૪ થી ચેક રજૂ કરેલ છે જે ચેકમાં તા.૦૫/૦૨/૨૦૨૫ લખેલ છે જે ચેક ફરિયાદીએ પોતાના ખાતામાં તા.૦૫/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજ જમા કરાવતા બેન્કનો રીટર્ન મેમો આંક-૧૬ થી રજૂ કરવામાં આવેલ છે. ફરિયાદીએ નિયત સમયમાં ચેક રજૂ કર્યો હતો અને ચેક પરત આવ્યેથી તેઓએ તા.૦૮/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજ આરોપીને ડિમાન્ડ નોટિસ આપેલી છે. જે આંક-૧૭થી રજૂ ડિમાન્ડ નોટિસથી ફલિત થાય છે. આ નોટિસની રજિસ્ટર એ.ડી.ની રિસિટ આંક-૧૮થી રજૂ છે. જે તા.૧૨/૦૭/૨૦૨૪ના રોજની હોવાનું જણાઈ આવે છે. તેમજ નોટીસ પરત ફરેલાનું બંધ કવર આંક-૧૯ થી રજૂ થયેલ છે. પરંતુ આ નોટિસ મળ્યા પછી આરોપીએ ૧૫ દિવસમાં ફરિયાદીને કોઈ ચુકવણી કરેલ હોય તેવી કોઈ હકીકત રેકર્ડ પર આવતી નથી. આ કામે ફરિયાદ તા.૦૧/૦૩/૨૦૨૫ના રોજ દાખલ થયેલ છે. એટલે કે, નોટિસની તારીખથી ૧૫ દિવસમાં પૈસાની ચુકવણી ન થતાં, ત્યારબાદના એક માસમાં ફરિયાદ દાખલ છે અને તેથી હાલની ફરિયાદ મુદ્દતમાં દાખલ કરેલ છે. આમ, પુરાવા જોતાં હાલની ફરિયાદને કોઈ યાંત્રિક ખામીનો બાધ નડતો નથી. પરંતુ સાથે સાથે કાયદાથી નિયત કરેલા સિદ્ધાંતો મુજબ ફરિયાદીએ પ્રથમ કાયદાકીય અનુમાન અને ત્યારબાદ જો આરોપી રિબર્ટલ પુરાવો આપે તો વાજબી શંકાથી પર એ પણ પ્રસ્થાપિત કરવાનું છે

કે, હાલનો ચેક તેની કાયદેસરની જવાબદારી અદા કરવા માટે આપવામાં આવ્યો હતો અને કાયદાના પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતો મુજબ હાલની ફરિયાદને કોઈ બાધ નડતો નથી.

(૧૪) હાલના કામે ફરિયાદપક્ષ તરફે રજૂ થયેલા તમામ મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવાની વિગતવાર ચર્ચા કરીએ તો તે નીચે મુજબ છે. સદરહુ કામે ફરિયાદપક્ષ તરફે તેની ફરિયાદ આંક-૦૧ના સમર્થનમાં ફરિયાદીનું સરતપાસનું સોગંદનામું આંક-૦૫થી રજૂ થયેલ છે. તે સોગંદનામું વંચાણે લઈએ તો તેમાં ફરિયાદીએ તેની ફરિયાદ આંક-૦૧ મુજબની હકીકત જણાવેલ છે. તેથી ફરિવાર તેનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવતું નથી.

(૧૪.૧) વધુમાં આ કામના ફરિયાદીની આરોપીના વિદ્વાન વકીલશ્રીનાઓ દ્વારા ઊલટતપાસ કરવામાં આવેલ છે. જેમાં ફરિયાદી મુખ્યત્વે એ હકીકત જણાવે છે કે, તેઓ ૧૨ ધોરણ સુધી ભણેલ છે. તેઓ કરીયાણાનો વેપાર કરે છે. તેઓને આ કરીયાણાની દુકાન ખોડીયાર પ્રોવીઝન એન્ડ જનરલ સ્ટોર્સના નામથી પોરબંદર રોડ, કારાનાલા પાસે, નંદ કીશોર પાનની બાજુમા છે. તેઓ એ હકીકત સ્વીકારે છે કે, ધંધો કરવા માટે નગરપાલીકામાંથી શોપ લાયસન્સ તથા કુડ લાયસન્સ લેવું પડે. તેઓ એ હકીકત સ્વીકારે છે કે, હાલના કામે તેઓના ધંધાનું શોપ લાયસન્સ રજુ કરેલ નથી. તેઓ એ હકીકત સ્વીકારે છે કે, ફરિયાદમાં જણાવેલ રકમ તેઓના હાથ ઉપર હતી તેવું તેઓએ તેમની ફરિયાદમાં જણાવેલ નથી. તેઓ એ હકીકત સ્વીકારે છે કે, તેઓએ આરોપીને કઈ તારીખે અને કયા સ્થળે અને કેટલા વાગ્યે રકમ આપેલ તેવું તેઓએ તેમની ફરિયાદ, નોટીસ કે સરતપાસના સોગંદનામામા જણાવેલ નથી. તેઓ જણાવે છે કે, આરોપી તેઓના મિત્ર થતા હોય પરંતુ તેનો મોબાઈલ નંબર હાલ તેઓને યાદ નથી. સાહેદ સ્વેચ્છાએ જણાવે છે કે, મોબાઈલ નંબર તેઓના મોબાઈલમા સેવ કરેલ છે. તેઓ એ હકીકત સ્વીકારે છે કે, આરોપીનું ખાતું કઈ બેંકમા છે તે તેઓ જાણે છે. તેઓ જણાવે

છે કે, આરોપીએ તેઓને તા. ૦૫/૦૨/૨૦૨૫ ના રોજ ચેક આપેલ. સદર ચેક આરોપીએ તેઓને કયા સ્થળે આપેલ તે તેઓને હાલમા ખબર છે પરંતુ કયા સમયે આપેલ તે તેઓને હાલમાં યાદ નથી. તેઓ એ હકીકત સ્વીકારે છે કે, આરોપીએ તેઓને કયા સ્થળે ચેક આપેલ તેવું તેઓએ તેમની ફરીયાદમા જણાવેલ નથી. તેઓ જણાવે છે કે, આરોપીએ તેઓને જે ચેક આપેલ તેના નંબર તેઓને હાલ યાદ નથી. તેઓ કીશનભાઈ કાળુભાઈ ડેડાણીયા રહે. ઢાંક માર્ગ, જીઈબી સોસાયટી, ઉપલેટા વાળાને ઓળખતા નથી. તે વાત તેઓને ખબર ન હોવાનું જણાવે છે કે, કીશનભાઈ કાળુભાઈ ડેડાણીયા તેઓના મીત્ર થાય છે. તેઓ જણાવે છે કે, તેઓ વીપુલકુમાર કાનાભાઈ ચંદેરાને ઓળખે છે. તેઓ એ હકીકત સ્વીકારે છે કે, વીપુલભાઈ કાનાભાઈ ચંદેરા ઉપર તેઓએ ચેક રીટર્નની ફરીયાદ કરેલ જે હાલ નામ. ઉપલેટા કોર્ટમા ચાલુ છે. વધુમાં, ફરિયાદીને આંક ૧૪ વાળા ચેકમા આરોપી વીજયભાઈએ માત્ર સહી કરેલ તે સીવાયની તમામ વીગત તમોએ જાતે ભરેલ? તેવું પ્રશ્ન પુછવામાં આવતા ફરિયાદી જવાબમાં જણાવે છે કે, આંક ૧૪ વાળા ચેકમા નામ તેઓએ લખેલ છે તે સીવાયની તમામ વીગત આરોપીએ લખીને આપેલ હતી. અન્ય હકીકતોનો સાહેદે ઈનકાર કરેલ છે.

- (૧૫) સદરહુ કામે રજૂ થયેલ તમામ દસ્તાવેજી પુરાવા તથા ફરિયાદી તથા આરોપી તરફે રજૂ થયેલા મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરતાં તથા ઉભયપક્ષની વિગતવારની દલીલો ધ્યાને લેવામાં આવે તો, આરોપીપક્ષ દ્વારા જે બચાવ કરવામાં આવેલ છે તે બચાવ ટકવાપાત્ર નથી. જે અંગેની તાર્કિક ચર્ચા નીચે મુજબ છે. જો આરોપીપક્ષ દ્વારા કરવામાં આવેલ બચાવની ચર્ચા કરવામાં આવે તો, આરોપીપક્ષ દ્વારા મુખ્યત્વે એવો બચાવ કરવામાં આવેલ છે કે, ફરિયાદીએ તેઓની ઊલટતપાસમાં તેઓને આંક ૧૪ વાળા ચેકમા આરોપી વીજયભાઈએ માત્ર સહી કરેલ તે સીવાયની તમામ વીગત તમોએ જાતે ભરેલ? તેવું પ્રશ્ન પુછવામાં આવતા ફરિયાદી જવાબમાં

જણાવે છે કે, આંક ૧૪ વાળા ચેકમા નામ તેઓએ લખેલ છે તે સીવાયની તમામ વીગત આરોપીએ લખીને આપેલ હતી. આ બાબતે માનવા ખાતર માની લેવામાં આવે કે, ફરિયાદી દ્વારા ફરિયાદમાં જણાવ્યા મુજબની રકમ આરોપીને આપવામાં આવેલ નથી તથા ફરિયાદીનો આરોપી સાથે ફરિયાદમાં જણાવ્યા મુજબનો કોઈ વ્યવહાર જ થયેલ નથી, તો પણ, આરોપીપક્ષ વાદગ્રસ્ત ચેક કે આંક-૧૪થી રજૂ છે તથા તેમાં ચેકની બન્ને સાઈડ પર આરોપીની સહી છે તથા જે ચેક આરોપીના બેન્ક એકાઉન્ટનો છે, તે ચેક ફરિયાદી પાસે કઈ રીતે આવ્યો તે મતલબનો સંતોષકારક ખુલાસો આરોપીપક્ષ કરી શકેલ નથી. તેમજ આરોપીએ તેમના વિશેષ નિવેદનમાં જણાવેલ છે કે, તેઓએ માત્ર કોરો ચેક જ સહી કરીને આપેલ, તેનો ફરિયાદીએ દુરુપયોગ કરેલ છે. પરંતુ હાલના કામે આરોપી દ્વારા તેઓના આ કથનના સમર્થનમાં કોઈ આધાર પુરાવા રજૂ રાખેલ નથી. તદુપરાંત આજદિન સુધી આરોપીએ હાલના કામના ફરિયાદી વિરુદ્ધ કોઈપણ પ્રકારની કાર્યવાહી કરેલ હોય તેવું રેકર્ડ પરથી જણાઈ આવતું નથી.

(૧૫.૧) વધુમાં આરોપીપક્ષનો બચાવ એવો છે કે, ફરિયાદીને આરોપી દ્વારા રૂ.૭૦૦૦૦/- ચુકવી આપેલ છે. આ અનુસંધાને કાયદાની સેટલ્ડ પોઝિશન જોતાં આરોપીએ પોતાના બચાવ માટે વિટનેસ બોક્ષમાં એન્ટર થવું જરૂરી નથી તથા આરોપીપક્ષ ફરિયાદીએ રજૂ રાખેલ પુરાવા તથા ફરિયાદી તથા ફરિયાદપક્ષના સાહેદની ઊલટતપાસ પર પોતાનો બચાવનો આધાર રાખી શકે છે. પરંતુ હાલના કામે જ્યારે આરોપીપક્ષ ફરિયાદી તથા ફરિયાદી તરફે સાહેદની આરોપીપક્ષે થયેલી ઊલટતપાસમાં ફરિયાદપક્ષના કેસની હકીકતથી વિરુદ્ધ ખંડનાત્મક હોય તેવી કોઈ હકીકત રેકર્ડ પર લાવી શકેલ નથી. આમ, આ કામે જે ફરિયાદવાળો ચેક છે તે આરોપીના ખાતાનો છે તેમાં આરોપીની સહી છે જે ચેક આરોપીના ખાતામાં જતાં પરત ફરેલ છે જેની જાણ આરોપીને છે છતાં કોઈપણ પ્રકારની કાર્યવાહી ફરિયાદી વિરુદ્ધ કરેલ નથી. અને આખી કાર્યવાહી

દરમ્યાન મુકબધિર બની ઊભા રહેલ છે. જે મુજબ નિઃશંકપણે ફરિયાદીને આપેલ ચેક તે કાયદેસરના લેણાં નાણાં પેટેનો છે. તે હકીકત પ્રસ્થાપિત કરવામાં ફરિયાદી સફળ રહેલ છે.

(૧૫.૨) વધુમાં આરોપીપક્ષનો બચાવ એવો છે કે, આરોપીએ ફરિયાદીને રૂ.૭૦,૦૦૦/- ચુકવી આપેલ હોવાની હકીકત જણાવેલ છે અને જે અનુસંધાને આરોપી તરફે આંક-૨૯ થી રજુ પુરસીસ તેમજ તેની સાથે રજુ દસ્તાવેજો ધ્યાને લેતાં સદર એકાઉન્ટ શ્રીમતી વાઢિયા બંસી વિજયના નામનુ હોવાનુ જણાઈ આવે છે. વધુમાં, ફરિયાદી તરફે વિ.વ.શ્રીએ દલીલો કરતા જણાવેલ છે કે, સદર પુરસીસમાં જણાવ્યા મુજબનો વહેવાર આરોપીના પત્ની સાથે થયેલ વહેવાર અંગેના સ્ટેટમેન્ટ છે. તેમજ ખરી હકીકતમાં આરોપીએ કુલ રૂ.૭૦,૦૦૦/- ફરિયાદી પાસેથી લીધેલ છે જે આરોપીએ પરત ચુકવી આપેલ નથી. આમ, આંક-૨૯ માં જણાવ્યા મુજબનો વહેવાર હાલના આરોપીના પત્ની સાથે થયેલ હોવાનુ જણાય આવે છે. વધુમાં, આંક-૨૯ ની પુરસીસ સાથે રજુ રાખેલ સ્ટેટમેન્ટમાં જણાવેલ એકાઉન્ટ પણ હાલના આરોપીનુ હોવાનુ જણાઈ આવેલ નથી. તે સંજોગોમાં આરોપીએ ફરિયાદીને ચેકની રકમ ચુકવી આપેલ હોવાનુ પુરવાર થતુ નથી. વધુમાં, આરોપી તરફે ચેકમાં સહી બાબતે તકરાર લીધેલ નથી. તેમજ સદર ચેક સીક્યોરીટી પેટે આપેલ હોવાની હકીકતનો સ્વીકાર કરેલ છે. પરંતુ સદર હાથઉછીની લીધેલ રકમ આરોપીએ ફરિયાદીને ચુકવી આપેલ હોય તેવુ પુરવાર થતુ નથી. તે સંજોગોમાં, આંક-૧૪ થી રજુ ચેક કાયદેસરના લેણા પેટે આરોપીએ આપેલ હોવાનુ પુરવાર થાય છે.

(૧૫.૩) વધુમાં, આરોપી તરફેની ફરિયાદીની ઊલટતપાસ ધ્યાને લેતાં, આરોપી તરફે ફરિયાદીને ``આંક-૧૪ વાળા ચેકમાં આરોપી વિજયભાઈએ માત્ર સહી કરેલ તે સિવાયની તમામ વિગત તમોએ જાતે ભરેલ?`` તેવો સવાલ પુછતા તેઓએ જવાબ આપેલ છે કે, ``આંક-૧૪ વાળા ચેકમાં નામ તેઓએ લખેલ છે તે સિવાયની તમામ વિગત આરોપીએ લખીને આપેલ હતી``. આમ, સદર હકીકત

ધ્યાને લેતાં રેકર્ડ પર એવી કોઈ હકીકત આરોપીપક્ષ લાવી શકેલ નથી કે વાદગ્રસ્ત ચેક આરોપી દ્વારા ફરિયાદીને કાયદેસરના લેણાં પેટે આપવામાં ન આવ્યો હોય કે વાદગ્રસ્ત ચેકમાં આરોપીની સહી ન હોય. વધુમાં, વાદગ્રસ્ત ચેકમાંની વિગતો કોના દ્વારા લખવામાં આવેલ છે, તે અનુસંધાને નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટનો ***Bir Singh vs Mukesh Kumar***નો ચુકાદો ધ્યાને લેવો જરૂરી છે. જે નીચે મુજબ છે.

નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે ***Bir Singh vs Mukesh Kumar CRIMINAL APPEAL NOS.230-231 OF 2019 (@ SLP(CRL) NOS. 9334-35 OF 2018)***ના ચુકાદામાં ઠરાવેલ છે કે,

37. *A meaningful reading of the provisions of the Negotiable Instruments Act including, in particular, Sections 20, 87 and 139, makes it amply clear that a person who signs a cheque and makes it over to the payee remains liable unless he adduces evidence to rebut the presumption that the cheque had been issued for payment of a debt or in discharge of a liability. It is immaterial that the cheque may have been filled in by any person other than the drawer, if the cheque is duly signed by the drawer. If the cheque is otherwise valid, the penal provisions of Section 138 would be attracted.*

38. *If a signed blank cheque is voluntarily presented to a payee, towards some payment, the payee may fill up the amount and other particulars. This in itself would not invalidate the cheque. The onus would still be on the accused to prove that the cheque was not in discharge of a debt or liability by adducing evidence.*

આમ, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં એ સ્પષ્ટ કરે છે કે, જો ચેક ડ્રોઅર દ્વારા યોગ્ય રીતે સહી કરવામાં આવી હોય, તો તે મહત્વનું નથી કે ચેક ડ્રોઅર સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા ચેક ભરવામાં આવ્યો

હોય. તેમજ જો કોઈ ચુકવણી માટે સહી કરેલો ખાલી ચેક સ્વૈચ્છાએ હોલ્ડરને આપવામા આવે, તો ચેક હોલ્ડર અન્ય વિગતો ભરી શકે છે. આનાથી ચેક અમાન્ય થશે નહિ. આમ, આ કામે રેકર્ડ પરની હકીકતો જોતાં, આરોપીનો સદર બચાવ ટકવાપાત્ર નથી. તેમ અત્રેની કોર્ટનું નમ્રપણે માનવું છે.

(૧૫.૪) વધુમાં સદરહુ કામે ફરિયાદપક્ષ તરફે રજૂ દસ્તાવેજ પુરાવાઓનું મુલ્યાંકન કરવામાં આવે તો આંક-૧૪થી અસલ ચેક રજૂ કરવામાં આવેલ છે, જેમાં આરોપીએ સહી કરેલ છે. સદરહુ ચેકમાં આરોપીની સહી નથી તેવી આરોપી તરફે કોઈ તકરાર કે બચાવ નથી. આ કામે રજૂ વાદગ્રસ્ત ચેક અંગે આરોપીએ બચાવ લીધેલ છે કે, આવો કોઈ ચેક તેઓએ ફરિયાદીને આપેલ નથી તથા ફરિયાદીએ સદરહુ ચેકનો દુરુપયોગ કરેલ છે. પરંતુ આ બચાવને પુરવાર કરવા માટે આરોપીપક્ષ દ્વારા કોઈ આધાર પુરાવા રજૂ કરવામાં આવેલ નથી. આથી રજૂ અસલ ચેક યોગ્ય કસ્ટડીમાંથી રજૂ થયેલ દસ્તાવેજ હોવાનું માનવાનું કારણ થાય છે તેમજ ફરિયાદીની સોગંદ ઉપરની હકીકતોથી સમર્થન મળતું હોય, તેને ન માનવાને કોઈ કારણ ઉપસ્થિત થતુ નથી.

(૧૬) વધુમાં નેગોશિયેબલ ઈસ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની હેઠળના કેસોમાં આરોપી પર પુરાવાનું ભારણ સંભવિતતાની સમતુલાનું છે અને તેનો અર્થ એવો થાય છે કે, આરોપીએ એવો બચાવ રજૂ કરવો જોઈએ કે જે સંભવિત હોય અને તેવી બાબત સામાન્ય બુદ્ધિમતા ધરાવતા માણસ દ્વારા માની શકાય. હવે, આ અનુસંધાને રેકર્ડ પરના પુરાવો જોવામાં આવે તો એ હકીકત જણાઈ આવે છે કે, ફરિયાદીએ આરોપીને રૂ.૭૦,૦૦૦/- હાથ ઉછીના આપેલ તથા ફરિયાદીએ રકમ આરોપી પાસે પરત માંગતા આરોપીએ હાલ નો ચેક લખી આપેલ છે. આમ, સદરહુ કામે રજૂ થયેલ આંક-૧૪ વાળો ચેકની રકમ એટલે કે રૂ.૭૦,૦૦૦/- રકમ ફરિયાદીએ આરોપીને આપેલ હોવા બાબતે કોઈ શંકાને સ્થાન રહેલ હોઈ તેમ માની શકાય નહિ. આમ, આ કામે

આરોપી દ્વારા કાયદા મુજબના અનુમાનોનું ખંડન થયેલ હોય, તેમ જણાઈ આવતું નથી.

(૧૭) વધુમાં સદરહુ કામનું રેકર્ડ જોવામાં આવે તો સદરહુ કામે વાદગ્રસ્ત ચેક “અપુરતા ભંડોળ(Funds Insufficient)”ના શેરાથી પરત ફરેલ છે, નહિ કે પેમેન્ટ સ્ટોપ બાય ડ્રોઅર કે ડ્રોઅરના ચેકની સહી ડીફર થતી હોય તેવા કારણથી પરત ફરેલ હોય. વધુમાં જોવામાં આવે તો ફરિયાદીએ આરોપીને નોટિસ મોકલેલ, પરંતુ સદર નોટીસ આરોપીએ ના સ્વીકારતા બંધ કવરમાં પરત ફરેલ છે. આમ, આરોપીને નોટિસ ન મળેલ હોવાનો આરોપીપક્ષે કોઈ બચાવ લીધેલ નથી. આ ઉપરાંત આરોપીપક્ષે ચેકનો દુરુપયોગ કરેલ હોવા બાબતનો જે બચાવ લીધેલ છે તે બાબતે આરોપીએ ફરિયાદી વિરુદ્ધ નોટિસ મળ્યા બાદ પણ શાં કારણથી ફરિયાદ કરેલ નથી તથા ચેક ફરિયાદી પાસે કેવી રીતે આવ્યો તેનો સંતોષકારક ખુલાસો પણ આરોપીએ કરેલ નથી. આમ, માત્ર ડિનાયલ કરવાથી કાયદાકીય અનુમાનોનું ખંડન થયેલ માની શકાય નહિ. આરોપીએ તેમનો ખંડનાત્મક બચાવ કરવો જોઈએ.

(૧૮) વધુમાં એ.આઈ.આર.૨૦૧૦ સુપ્રિમ કોર્ટ, ૧૮૯૮ રંગપ્પા વિ. મોહનના ચુકાદાથી નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે, ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૯ના અનુમાનમાં કાયદાકીય અમલને પાત્ર દેવા અથવા તો જવાબદારીનું અસ્તિત્વ હોવાનું સમાવેશ થાય છે. સદરહુ અનુમાન તે ખંડનાત્મક અનુમાન છે. આરોપી કાયદાકીય રીતે અમલપાત્ર દેવું અથવા તો જવાબદારીનું અસ્તિત્વ ન હોવા સંબંધે પોતાનો બચાવ કરી શકે છે. પરંતુ ફરિયાદીને લાભ કરે તેવું પ્રારંભિક અનુમાન હોવા સંબંધે કોઈ શંકા નથી. ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૩૯નો સમાવેશ કાયદા ઘડનાર દ્વારા વટાવખતની વિશ્વસનિયતામાં સુધારો કરવાના આશયથી કરવામાં આવ્યો છે. ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૩૮ દ્વારા ચેકનો અસ્વીકાર થયાના કીસ્સામાં સદર ફોજદારી

ઉપાય મળે. ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૩૮માં કરવામાં આવેલ "ખંડનાત્મક અનુમાન"ની જોગવાઈ ઈનસાફી કાર્યવાહીમાં થતો વિલંબ અટકાવવા માટે છે. તેમ છતાં એ ચાદ રાખવું જરૂરી છે કે, ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૩૮ દ્વારા સજાને પાત્ર ગુનાને રેગ્યુલેટરી ઓફેન્સ તરીકે ઉલ્લેખવો જોઈએ કારણ કે ચેકનો અસ્વીકાર થવો એ મોટાભાગે દીવાની અપકૃત્ય પણ છે અને જેની અસર મોટાભાગે વ્યાપાર સાથે સંકળાયેલા હોય તેવા ખાનદાની પક્ષકારો ઉપર થાય છે. તે કારણસર આરોપી ઉપર જે ખંડનાત્મક પુરાવાનો બોજો છે તે નાહક ઉચ્ચ ધોરણો દર્શાવતી સાબિતીનો હોવો જોઈએ નહિ. જે હકીકત ધ્યાને લેતાં, જ્યારે આરોપીએ અનુમાનનો ખંડન કરવું હોય ત્યારે સાબિતીનું ધોરણ આરોપીએ પ્રિપોન્ડરન્સ ઓફ પ્રોબેબિલિટીના સિદ્ધાંત મુજબ પુરવાર કરે તો પણ ખંડન થઈ શકે છે અને જ્યારે આરોપી કાયદાકીય રીતે અમલને પાત્ર હોય તેવું દેવું અથવા જવાબદારી સામે શંકા ઉપસ્થિત થાય તેવો બચાવ ઊભો કરવામાં સફળ થાય તો ફરિયાદપણ નિષ્ફળ થઈ શકે. આરોપી આવો બચાવ ઊભો કરવા માટે ફરિયાદપક્ષ તરફથી જે સામગ્રી રજૂ કરવામાં આવી હોય તેના ઉપર આધાર રાખી શકે અને તે સંજોગોમાં અમુક કેસમાં આરોપીએ પોતાનો પુરાવો રજૂ કરવો જરૂરી હોતો નથી. વધુમાં સદર ચુકાદાથી એવો પણ સિદ્ધાંત પ્રસ્થાપિત થાય છે કે, ધી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૩૮ અન્વયેના અનુમાનનું ખંડન કરવા માટે આરોપી તરફ જે બચાવ લેવામાં આવ્યો હોય તે બચાવ સામાન્ય બુદ્ધિ ધારણ કરનાર વ્યક્તિ સ્વીકારી શકે તેવો સંભવિત બચાવ હોવો જોઈએ. સદર ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિદ્ધાંત અનુસાર હાલના કેસમાં પણ વાદગ્રસ્ત ચેક આરોપીએ પોતાના કાયદેસર રીતે અમલને પાત્ર થઈ શકે તેવા દેવા કે જવાબદારીની ચુકવણી પેટે આપ્યા હોવાની હકીકતનું અનુમાન કરવામાં આવે છે. અત્રે એ નક્કી કરવાનું રહે છે કે, આરોપીએ સદર અનુમાનનું ખંડન કરેલ છે કે કેમ? જો આરોપીએ અનુમાનનું ખંડન કર્યાનું પ્રસ્થાપિત થાય તો વાદગ્રસ્ત ચેકો અંગે કોઈ કાયદેસરની

રકમ લેણી હતી તેવી હકીકત પુરવાર કરવા સદર સાબિતીનો બોજો ફરિયાદના શીરે શિફ્ટ થાય તેમ છે. આ કામે આરોપી તરફે કોઈ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ ખંડનાત્મક પુરાવી રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. તેવા સંજોગોમાં રેકર્ડ ઉપર રહેલી સામગ્રી દ્વારા સદર સ્ટેચ્યુટરી અનુમાનનું ખંડન કર્યું છે કે કેમ? તે હકીકત નક્કી કરવાની રહે છે.

(૧૯) આમ, આ કામે રજૂ થયેલા મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવાઓ મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે તો આ કામે ફરિયાદી દ્વારા આરોપીને હાથ ઉછીના નાણા આપવામાં આવેલ છે અને તેના બદલામાં આરોપીએ ચેક આપેલ છે અને આ ચેક આરોપીની સહીનો તથા તેઓના ખાતાનો વણચૂકવાયેલ પરત ફરેલ છે ત્યારે આ ચેક કાયદેસરના દેવા અને જવાબદારી માટે આરોપીએ આપેલ હતું તેવું પુરવાર થયેલ છે અને તે પુરાવાનું આરોપી તરફે સંભવિતતાની સમતુલાએ પણ યોગ્ય પુરાવો રજૂ કરી ખંડન કરવામાં આવેલ નથી અને તે સંજોગોમાં કલમ-૧૩૯ સાથે વાંચતા કલમ-૧૧૮ મુજબ એ બાબતનું અનુમાન કરવાનું રહે છે કે આરોપીએ ફરિયાદીને કાયદેસરના દેવા અથવા જવાબદારી પેટે ચેક આપેલ છે. આરોપીને આ કામે ધોરણસરની નોટિસ બજેલ છે અને સમન્સ બજવા છતાં તેઓએ ફરિયાદીને ચેક મુજબની રકમ ચૂકવી આપેલ નથી અને તેવા સંજોગોમાં આરોપીએ કલમ-૧૩૮ મુજબનો ગુનો કર્યાનું આ કોર્ટનું નમ્રપણે માનવું છે. વધુમાં કલમ-૧૩૯ જોગવાઈ ધ્યાને લેતા ફરિયાદી એ હકીકત સાબિત કરવામાં સફળ રહેલ છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરિયાદીને કાયદેસરના દેવા પેટે વાદગ્રસ્ત ચેક લખી આપેલ, અને તે ચેક ચુકવણું થયા વિના પરત થયેલ છે, અને ફરિયાદીએ કાયદેસરની લેણી રકમ માટે હાલનો કેસ કરેલ છે, તે કાયદેસર રીતે અમલ કરવાપાત્ર હતો. કલમ-૧૧૮ની જોગવાઈ ધ્યાને લેતાં આરોપીપક્ષ તરફે તેઓના બચાવના સમર્થનમાં જ્યારે યોગ્ય પુરાવો આપવામાં આવેલ ન હોય ત્યારે ચેકના ધારણકર્તા ફરિયાદીની તરફેણમાં અનુમાન થઈ શકે તેમ છે કે આ ચેક તેઓના

સમગ્ર અથવા અંશતઃ દેવા અથવા બીજી જવાબદારી માટે મળેલ છે. વધુમાં કલમ-૧૩૮ મુજબ ધ્યાને લેતાં આરોપીપક્ષ તેનાથી વિરુદ્ધની કોઈ હકીકત સાબિત કરી શકેલ નથી ત્યારે આ જોગવાઈમાં જે માની લેવા વિશે જોગવાઈ કરવામાં આવેલ છે તે ફરિયાદીની તરફેણમાં અનુમાન થઈ શકે તેમ છે. આમ, ઉપરોક્ત તમામ હકીકત તથા પુરાવો લક્ષમાં લેતાં ફરિયાદપક્ષ પોતાનો આરોપી વિરુદ્ધનો કેસ પુરવાર કરવામાં સફળ રહેલ હોય, જેથી મુદ્દા નં.૧નો જવાબ હકારમાં આપવામાં આવે છે. આમ, ઉપરોક્ત ચર્ચાના આધારે મુદ્દા નં.૧નો નિર્ણય હકારાત્મક ઠરાવવામાં આવે છે અને આરોપીને ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે તકસીરવાન ઠરાવવામાં આવે છે.

ઉપરોક્ત સવિસ્તર ચર્ચા કર્યા મુજબ આરોપી સામે આક્ષેપીત ગુનો નિઃશંકપણે સાબિત કરવા પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૧ અન્વયેના બોજાનુ વહન કરવામાં ફરિયાદી સફળ થયેલા છે ત્યારે આરોપીને ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયે દોષિત ઠરાવી મુદ્દા નં.૨ અન્વયે ન્યાયના હિતમાં નીચે મુજબ આખરી હુકમ કડ્ડ છુ :

—: આખરી હુકમ :—

- (૧) આ કામના આરોપી વિજય બાબુલાલ વાઢિયા, રહે.યોગેશ્વર નગર, ઉપલેટા, જિ.રાજકોટ.ને ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવવામાં આવે છે.
- (૨) ક્રિમીનલ પ્રોસીઝર કોડ કલમ-૨૫૫(૨) અન્વયે આરોપીને ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી એક (૧) મહીનાની સાદી કેદની સજાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.
- (૩) આરોપીને ક્રિમીનલ પ્રોસીઝર કોડ કલમ-૩૫૭(૩) અન્વયે ચેકની રકમ કરતા બમણી રકમ રૂ.૧,૪૦,૦૦૦/- ફરિયાદીને

ચુકવી આપવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે અને જો આરોપી ઉપરોક્ત રકમ ચુકવવામાં કસુર કરે તો વધુ-૧૫ (પંદર) દિવસની સાદી કેદની સજાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

- (જ) જો આરોપી વળતરની રકમ નાઝર શાખા, સીવીલ કોર્ટ, ઉપલેટા સમક્ષ ચુકવી આપે તો તે મુળ ફરીયાદીની ખરાઈ કરી નિયમોનુસાર તેઓને ચુકવી આપવા હુકમ કરવામાં આવે છે.
- (પ) આરોપીને સદર હુકમની એક નકલ વિનામુલ્યે પુરી પાડવી.

સદરહુ હુકમ આજરોજ તારીખ:૦૮, માહે:જુન, સને:૨૦૨૬ના રોજ ખુદી અદાલતમાં વાંચી સંભળાવી જાહેર કર્યો.

તારીખ: ૦૮/૦૬/૨૦૨૬.
મુકામ: ઉપલેટા.

(પ્રિયાબેન પ્રકાશચંદ્ર કાલા)
જયુડી. મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ,
ઉપલેટા.

UIC-GJ01761

Typed by:- A.J.Solanki,
Gujarati Stenographer Grade-3.